

PROJEKTMATIGE TAALONTWIKKELING IN DE KLEUTERSCHOOL

Carla Reijnhoudt

'De school hoort vooral ook in projecten een taalspeelplaats te zijn', vindt Carla Reijnhoudt. Zij is hoofdleidster van een kleuterschool in Middelburg en enthousiast voor projectwerk. Zes weken lang is ze soms met haar leerlingen in de ban van een zelfde thema. In dit artikel gaat ze kort in op de begeleiding van taalontwikkeling bij kleuters om daarna de mogelijkheden daarvan in projecten te beschrijven.

1 WAT IS DE KLEUTERSCHOOL?

De huidige kleuterschool geeft een brok leven te ervaren en poogt die ervaring te structureren. Er wordt zo weinig mogelijk opzettelijk aan de orde gesteld, maar de leidster brengt - voor de kleuter vrijwel ongemerkt - systeem aan en werkt naar een doel toe.

Voor begeleiding van de taalontwikkeling betekent dit dat de leidster inzicht moet hebben in het proces van taalverwerving. Ze zal dan ook taalkundig moeten observeren en analyseren om het taalontwikkelingsniveau telkens opnieuw te kunnen bepalen.

Op de kleuterschool wordt gewerkt vanuit een speel- en werkplan, dat door de hoofdleidster in overleg met de leidster(s) is opgesteld en om de 5 jaar vernieuwd dient te worden.

Vroeger werden op dit speel- en werkplan de activiteiten vermeld, met daarbij de formulering voor de doelstellingen. Dit plan was zo vaag dat er niet mee gewerkt kon worden. In het huidige speel- en werkplan gaat men uit van de ontwikkelingsgebieden, men denkt vanuit de ontwikkeling van het kind. Het pedagogisch-didaktische gedeelte van het plan valt uiteen in de volgende gebieden:

- lichamelijke ontwikkeling
- zintuiglijke ontwikkeling
- taalontwikkeling
- muzikale ontwikkeling
- ontwikkeling van andere middelen tot expressie
- sociale vorming
- verstandelijke vorming

Elk van deze gebieden wordt onderverdeeld in drie beschrijvingen:

- doelstellingen
- werkzaamheden
- hulpmiddelen en materialen

De ontwikkelingsgebieden zijn een onderscheiding in het totale kleuteronderwijs en vormen geen scheiding. Ze vinden door en naast elkaar hun plaats in de activiteiten in de kleuterschool.

De taalontwikkeling vindt plaats gedurende de hele schooltijd door alle activiteiten heen,

maar ook zijn er momenten (een half uur tot drie kwartier per schooldag) dat een taalactiviteit apart wordt uitgewerkt. Zodoende kunnen we in de kleuterschool een onderverdeling aanbrenge(n) tussen het direkte stimuleren van de taalontwikkeling en de indirecte stimulering.

Het indirecte stimuleren geschiedt tijdens tal van bezigheden die primair gericht zijn op een ander doel, b.v. het bijbrengen van ruimtelijke verhoudingen, het verfijnen van de motoriek, het bevorderen van het muzikaal gevoel.

Enkele voorbeelden hiervan:

- In een bewegingsles komen een heleboel ruimtelijke begrippen aan de orde. Een kleuter van 4 à 5 jaar heeft vaak nog moeite met opdrachten als 'Ga eens *achter* je hoepel staan' of 'Zet je voet eens *tegen* het blok'. Bij 5- à 6-jarigen kunnen begrippen voor de links-rechtsoriëntatie een plaats krijgen in de bewegingslessen.
- Ook tijdens het werken met expressiemateriaal zien we een duidelijke taalhantering. De kinderen praten met elkaar, verdedigen zich, vragen iets of eisen iets op, proberen iemand te overtuigen, lossen problemen op, bemoedigen of troosten elkaar. Tijdens deze lessen worden ook de taalbegrippen herhaald die tijdens de direkte taalactiviteiten aangeboden en verwerkt zijn.
- Het taal hanteren speelt een belangrijke rol tijdens het werken met ontwikkelingsmateriaal. Zo zijn er verschillende lotto's, sorteerspellen, puzzels, spelwerkbladen aanwezig.

Deze materialen geven de kleuter voortdurend de gelegenheid zich te oefenen in ruimtelijke begrippen, tijdsbegrippen, het zien van kleurverschillen en verschillen in vormen en verhoudingen, rubriceren, ordenen, enz.

Naast de stimulering voor het taalhanteren dat het materiaal zelf biedt kan de leidster zorgen voor extra begeleiding. Zo kan zij het kind zijn bezigheden onder woorden laten brengen: wat heeft ie gedaan en waarom?

Het direkte stimuleren van de taalontwikkeling wordt op velerlei manieren uitgevoerd.

De kleuterschool beschikt over tal van mogelijkheden. Deze worden klassikaal of groepsgewijs uitgevoerd.

N.a.v. een onderwerp worden leergesprekken gehouden. Prentenboeken worden aangeboden, beeldschriftboekjes besproken, verhalen voorgelezen of verteld, poppenkastspelen opgevoerd door de leidster of kinderen, verhalen uitgespeeld, verhalen naverteld door de kleuters of zelfbedacht, opzegversjes aangeleerd en tenslotte worden taalspellen gedaan om bepaalde taalaspecten te oefenen.

Tijdens deze taalontwikkelingsactiviteiten sluiten we aan bij de 'gevoelige perioden'. Bij de jongste kleuters zien we aandacht voor specifieke benamingen. Het kind leert b.v. dat een woongelegenheden niet altijd een huis is, maar ook een flat, bungalow, stal, schuur, hok, hol. Het heeft er nog altijd plezier in de dingen bij de naam te noemen. Er wordt bij deze leeftijdsgroep vooral aandacht besteed aan eigenschapswoorden (kleur, omvang, grootte, soort materiaal, enz.) Bij de oudste kleuters worden de relatiewoorden gebruikt. Vlinders, mugen, vliegen, bijen, enz. hebben als verzamelnaam insect. De kinderen brengen de dingen onder in categorieën, wat een zekere vorm van abstractie met zich mee brengt.

2 WAAROM PROJEKTMATIG WERKEN?

Bovenstaande vorm van onderwijs moet volledig *aansluiten bij de leefwereld van de kleuter*. Het kleuteronderwijs moet voortdurend heldere voorstellingen en duidelijke begrippen aanbrengen. Door de konkrete beleving wordt de waarneming getraind en kan het beleefde onder woorden worden gebracht. Er hoort een *voortdurende wisselwerking* te bestaan tussen de omgang met de werkelijkheid en de verwoording. Omgang met de werkelijkheid vraagt om verwoording en deze verwoording vergroot de greep op de werkelijkheid.

Bij dat verwoorden gaat het niet alleen om het naamgeven aan allerlei dingen, maar ook om de overeenkomsten, verschillen, details op te merken en te kunnen ordenen, groeperen, classificeren, sorteren. Ook kunnen verbanden tussen de beleefde zaken worden verwoord. Het kind leert zo al beredeneren.

De wereld rondom de kleuter is echter nog erg groot, ongeordend en verwarrend. We kunnen het best één aspekt van de wereld eruit lichten om zo een geordend beeld te krijgen. Zo'n aspekt van de wereld nemen we als thema voor een aantal weken of maanden.

Het thema van een projekt is altijd iets van thuis of direkte omgeving of van een daaruit volgende blik in de verdere wereld en eventueel in vroegere tijden. Binnen een projekt wordt er op de kleuterschool volgens het speel- en werkplan gewerkt. Ook worden er dezelfde activiteiten ontwikkeld als bij niet-projektmatig werken. Er wordt nu echter tijdens alle activiteiten, dus gedurende de hele schooltijden, gewerkt in de belangstellingssfeer van wat er op dat moment als thema gekozen is. De activiteiten moeten logisch op elkaar volgen en verband houden met elkaar.

Ook voor de taalontwikkeling is het projektmatig werken een vruchtbare bodem.

Zowel bij het indirekte stimuleren van het taal-hanteren als bij de direkte taalontwikkelingsactiviteiten kan de leidster door het projektwerk systematischer en zinvoller de taalverrijking en -verwerving begeleiden. Het kind gaat nu experimenteren met een geordend stukje wereld. Het kan nu binnen dit stukje wereld naamgeven (vooral nieuwe namen), overeenkomsten, verschillen en details opmerken. Het leert ordenen binnen het thema en zo ook naast het thema. Zo ook bij het oefenen in groeperen, classificeren en sorteren. Vooral als er lange tijd een thema in de belangstelling staat, zullen er verbanden worden gelegd en leert het kind redeneren over het waarom, waarvoor en hoe.

3 HOE KAN EEN PROJEKT OPGEZET EN UITGEWERKT WORDEN?

Voor de opzet en organisatie van een projekt kan geen bepaald patroon worden aangegeven. Elke school heeft zijn eigen identiteit, leidsters, kinderen, ouders, omgeving, enz.

Hieronder volgt een beschrijving van een mogelijkheid tot het opzetten en uitwerken van een projekt.

Dit projekt werd uitgevoerd in een nieuw-gestichte school in Middelburg (nog zonder naam) met een groep 4- à 5-jarige kleuters.

a Keuzebepaling

Meestal bepaalt de leidster het onderwerp. Deze keuze kan afhangen van het jaargetijde, een toekomstige feestdag of een belangrijke gebeurtenis. Ook kan door een kleutertekening of -opmerking de keuze van het onderwerp bepaald worden. Maar het thema van een projekt kan ook een willekeurig gekozen stukje zijn uit de wereld van het jonge kind. Deze keer

was de keuze bepaald door de vraag van een kleuter aan de leidster over haar meegebrachte apparaatje om bellen te blazen: 'Juf, hoe komen die bellen er dan, als je blaast?'

Het thema werd 'lucht' genoemd.

De volgende dagen werden er diverse 'bellenblazers' meegebracht naar school. De belangstelling was er al. Er werd in de klas ook al enige aandacht aan besteed, maar voordat we systematisch en opbouwend aan het thema 'lucht' konden werken moest er nog heel wat voorbereiding aan vooraf gaan.

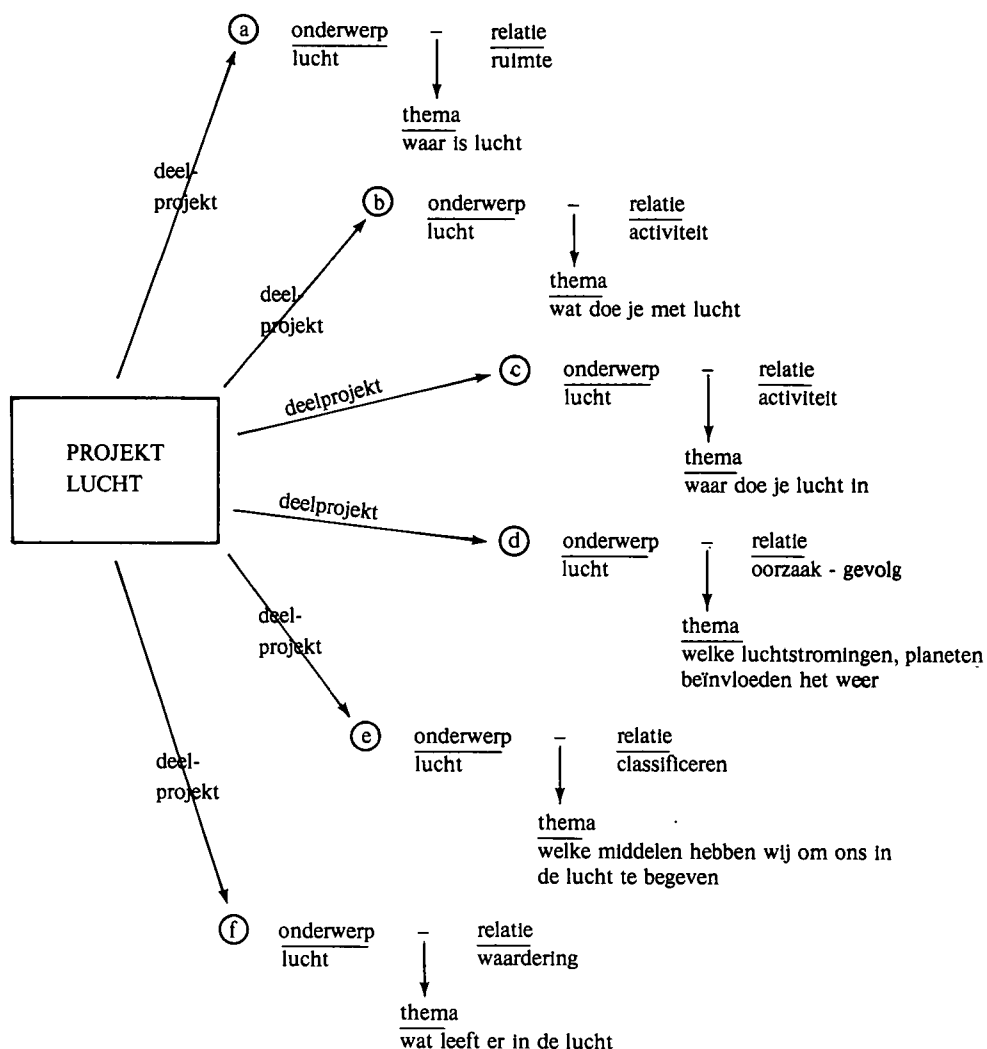
b De theoretische voorbereidingen

Eerst werd de vraag gesteld: Is het zinvol een onderwerp als 'lucht' uit te werken, waarom het onderwerp 'lucht'? Het is ten eerste een feit, dat de vraagstellende kleuter behoefte had aan hulp bij het beredeneren van zijn daad. Bovendien gaan we er vanuit dat het onderwerp direkt beleefd moet kunnen worden. En wat is er belangrijker voor de mens dan lucht? Zuurstof om te ademen, ruimte om ons heen, lucht als hulpmiddel voor vele doeleinden. Lucht is dus een levensbehoefte. Deze doelstellingen geven al aan dat het onderwerp veelomvattend is en daardoor ook vaag lijkt. Daarom werd het project in verschillende deelprojecten verdeeld. Bij ieder deelproject werd het onderwerp 'lucht' uitgewerkt, alleen rondom een ander thema. Bij zo'n thema werd ook de vraag gesteld op welke manier het met de taal relatie had.

We hebben de taal-denk-relaties van Oberer op een rijtje gezet om zo bij ieder thema de belangrijkste taalrelatie te vinden.

- 1 classificeren (er zijn vliegtuigen, raketten, enz.)
- 2 activiteiten (we ademen lucht in en uit)
- 3 eigenschap (de zon is warm)
- 4 bezit (mijn zusje heeft een helicopter)
- 5 geheel-deel (een insect heeft 6 poten)
- 6 middel-doel (we ademen om te kunnen leven)
- 7 oorzaak-gevolg (de wesp ging dood, omdat ie iemand gestoken had)
- 8 ontstaan (zuurstof wordt gemaakt door de bladeren van de bomen)
- 9 substantie (de lucifer is van hout)
- 10 existentie (in de lucht vliegen vogels)
- 11 ruimte (in de kokon zit een rups)
- 12 tijd ('s morgens komt de zon op)
- 13 getal en maat (de insecten hebben 6 poten en zijn niet even groot)
- 14 vergelijking (de opgeblazen ballon is groter dan de lege)
- 15 toestand (de spijker is verroest)
- 16 waardering (de regenboog is mooi)

Bij het opstellen van de themata van de deelprojecten werd ook een daaruit voortvloeiende taalrelatie gezet. We konden vooraf bijna met zekerheid stellen dat de andere relaties ook aan de orde zouden komen. We konden het project nu zo in schema zetten:

Vervolgens werd de periode vastgesteld waarin er aan het onderwerp gewerkt zou worden. Op dinsdag 4 mei werd er met het deelproject 'Waar is lucht' gestart.

Voor ieder deelproject werd gemiddeld een periode van 1 week gesteld, zodat er voldoende ruimte bleef om bepaalde thema's extra uit te werken. Daarna kon in grote lijnen worden vastgesteld welke activiteiten er rondom de deelprojecten werden uitgevoerd. Hoe werd begonnen met een thema en hoe zou dat verder worden verwerkt?

Voor het verloop van een deelproject werd onderstaande volgorde aangehouden:

1 MOTIVATIE

Tijdens deze fase wordt gelegenheid gegeven voor de beleving *rond* het thema. Vaak wordt hierbij ook belangstelling gewekt voor verdere verkenning van het thema.

2 INTRODUKTIE

Nu wordt het thema bekend gemaakt en kunnen de kinderen tevens vertellen, wat ze er al van weten.

3 VERWERVING EN TOEPASSING

De kinderen kunnen nu ervaringen opdoen binnen het thema. Alles wat voor hen zinvol is, kunnen ze te weten komen. Dan wordt het 'geleerde' toegepast op andere onderwerpen en worden de buiten dit thema 'geleerde' dingen toegepast op het deelproject.

Om het verloop van de deelprojecten goed en systematisch in de praktijk te brengen, werd vooraf duidelijk vastgesteld, hoe de fasen aangeboden werden. Bij het eerste deelproject 'waar is lucht' werd de *fase motivatie* aangeboden in de vorm van een bewegingsles, waarbij de kinderen konden beleven en ervaren wat ademen was, waar die lucht in ging (in je zakken, in je borst, longen) en waar die lucht vandaan kwam, van welke oefeningen je moest hijgen en van welke je gewoon kon doorademen. De kinderen waren toen zo sterk gemotiveerd dat tijdens de etenspauze de *fase* van de *introductie* al passeerde. Dit gebeurde in de vorm van een klasseggesprek, maar het kan ook d.m.v. een excursie. (B.v. een bezoek van een politieagent bij een project over verkeer.)

De *fase verwerving en toepassing* kon vooraf in grote lijnen worden voorbereid, maar daarnaast zou iedere dag een dagschema voor de volgende dag gemaakt worden.

c De praktische voorbereidingen

Er moest gezorgd worden voor bijpassend aanschouwingsmateriaal. Alles rondom de thema's moest immers beleefd en ervaren worden door de kleuters, dus was dit een van de belangrijkste onderdelen van de voorbereiding.

Excursiemogelijkheden werden gezocht en besproken, zoals een uitstapje naar de tuinderij (planten en bomen ademen ook en geven SCHONE lucht aan ons), naar de imker (bij het laatste deelproject). Soms moesten materialen en hulpmiddelen worden aangeschaft.

Na deze voorbereidingen kregen de ouders een brief thuis via de kleuters waar het onderwerp met de verschillende thema's op vermeld stonden. Verder werden de ouders uitgenodigd tijdens de verwerking van het project een morgenschooltijd bij te wonen en het eindresultaat te komen beluisteren en bekijken.

4 DE STIMULERING VAN DE TAALONTWIKKELING IN HET BESCHREVEN PROJECT

Zoals reeds in punt 1 beschreven is, zijn de taalontwikkelingsmomenten talrijk in de kleuterschool. Ook en zelfs vooral bij projectwerk hoort de school een taalspeelplaats te zijn. Tijdens dit project werden vooral veel leergesprekken gehouden. Dit gebeurt klassikaal of in niveaugroepjes. De leidster stelt dan voor haar zelf een woordveld samen. Hierbij overweegt ze hoe de actieve en passieve woordenschat wordt uitgebreid. Ze stelt een logische volgorde op voor het verloop van het gesprek. Ze maakt z.g. 'taal-denk-oefeningen', waarin kleuters voor problemen worden gezet. De kleuters moeten dan overeenkomsten, verschillen en verbanden ontdekken, enz.

De leidster leidt meestal het gesprek, maar stimuleert wel het vele verwoorden door de kleuters zelf.

Iedere dag begon bovendien met een klassegerekje, meestal over een voorwerp over 'lucht' door een kind meegebracht. Anders een gesprek ter herhaling van of aanvulling op het leergesprek.

Tijdens de verwervings- en toepassingsfase werden dezelfde middelen gebruikt ter indirecte of directe taalstimulering als eerder beschreven in punt 1. Tenslotte konden er bij dit onderwerp wat proefjes worden gedaan: De kinderen waren dan in de gelegenheid logisch na te denken en het *hoe* en *waarom* te beredeneren.

Enkele proefjes:

- 1 *lucht raakt op*: Zet een dichte pot over een brandende kaars, deze gaat na enige tijd uit.
- 2 *In water zit lucht*: Als water kookt, zien we bellen.
- 3 *Lucht zien*: Ademen tegen glas.
- 4 *Lucht horen*: Zwiepen met een touwtje.
- 5 *Lucht ruiken*: Frisse lucht bij open raam. Verbruikte lucht in hoekje van de klas.

5 IN HOEVERRE WAS HET VOOR DE KLEUTERS HUN EIGEN PROJECT?

Tijdens de hele uitwerking bepaalden de kleuters onbewust de periode van een deelproject, gezien de mate van belangstelling en enthousiasme. Tijdens de schooltijden waren ze steeds actief met het onderwerp bezig, maar ook buiten de schooltijden. De kinderen zochten naar platen, voorwerpen in natura en insekten. Ze namen voorwerpen mee waar lucht in kon; steeds weer namen ze van alles dat met 'lucht' te maken heeft, mee naar school.

Ter afsluiting van het project en van het schooljaar hielden we een feest. Alle kinderen kwamen als insekt verkleed op school, genoten van een voor hen opgezette kinderkermis en konden tot slot als half-ontblote insekten baden in meegebrachte opblaasbadjes. Daarna lieten we de badjes leeglopen en zei een kleuter heel toepasselijk: 'Nou gaat de lucht de lucht in'.